UTJECAJ SIVE EKONOMIJE NA GOSPODARSTVO RH I USPOREDBA SA ZEMLJAMA EU

Butić, Antona

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:222937

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

REFST - Repository of Economics faculty in Split

zir.nsk.hr

UNIVERSITY OF SPLIT

dabar

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U SPLITU
EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

UTJECAJ SIVE EKONOMIJE NA GOSPODARSTVO RH I USPOREDBA SA ZEMLJAMA EU

Mentor:
Izv. prof. dr. sc. Lana Kordić

Student:
Antona Butić

Split, rujan 2021.

SADRŽAJ:

1. UVOD 1

1.1. Definicija problema istraživanja 1

1.2. Ciljevi rada 1

1.3. Metode rada 1

1.4. Struktura rada 1

2. SIVA EKONOMIJA 2

2.1. Čimbenici neslužbenog gospodarstva 2

2.2. Razlozi nastanka neslužbenog gospodarstva 3

2.2.2. Porezni moral i državna kontrola 5

2.2.3. Uvjeti na tržištu rada 6

2.2.4. Strukturni faktori 6

2.3. Posljedice razvoja neslužbenog gospodarstva 7

3. MJERENJE VELIČINE SIVE EKONOMIJE NA RAZINI UKUPNOG GOSPODARSTVA U RH 9

3.1. Metoda neusklađenosti nacionalnih računa 10

3.2. Mjerenje monetarnim metodama i metodom potrošnje električne energije 13

3.3. Mjerenje prilagođenom Eurostat metodom 15

4. USPOREDBA SIVE EKONOMIJE SA ZEMLJAMA EU 17

4.1. Siva ekonomija u zemljama EU 17

4.2. Eurostatov program 19

5. NUŽNE MJERE ZA SMANJENJE SIVE EKONOMIJE 21

5.1. Reforma poreznog sistema 21

5.2. Poticanje zaposlenosti 24

6. ZAKLJUČAK 27

LITERATURA 28

POPIS SLIKA 30

POPIS TABLICA.....31

SAŽETAK 32

SUMMARY 33

1. UVOD

1.1. Definicija problema istraživanja

U ovom će radu problematika istraživanja biti utjecaj sive ekonomije (neslužbenog gospodarstva) na gospodarstvo u Republici Hrvatskoj te njeni čimbenici nastanka i posljedice koje uzrokuje.

1.2. Ciljevi rada

Cilj rada je istraživanje sive ekonomije koja se veže uz neslužbeno nepoštivanje propisa. Razlikuju se ilegalne, neprijavljene i nezabilježene aktivnosti. Također, u radu će se razraditi i čimbenici neslužbenog gospodarstva koji uključuju političku represiju, neadekvatan pravni sustav, nefunkcioniranje vlasničkih prava, nedostatak demografskih, gospodarskih i regularnih institucija, nepostojanje iskustva plaćanja poreza itd.

1.3. Metode rada

Osnovne metode na temelju kojih će se prikupiti podaci i provesti istraživanje za ovaj rad su:

- metoda analize i sinteze,
- metoda dedukcije te
- metoda komparacije.

1.4. Struktura rada

Ovaj se rad sastoji od pet poglavlja od kojih je prvo uvodno. U drugome poglavlju rada opisuje se pojam, čimbenici, uzroci i posljedice razvoja neslužbenog gospodarstva. Treće poglavlje objašnjava način mjerenja sive ekonomije u Republici Hrvatskoj, a četvrto poglavlje usporedbu s ostalim zemljama Europske unije. U petom se poglavlju donose mjere koje mogu doprinijeti smanjuje sive ekonomije nakon čega slijedi zaključak, popis slika i tablica te popis korištenje literature.

2. SIVA EKONOMIJA

Siva ekonomija predstavlja iznimno širok pojam te se definira na mnoštvo načina. Prema jednoj od definicija siva ekonomija (neslužbeno gospodarstvo) obuhvaća sve ekonomske aktivnosti koje pridonose stvaranju bruto domaćega proizvoda (BDP-a), ali koje nisu službeno registrirane jer se obavljaju izvan pravne regulative (neformalna ekonomija) ili protivno propisima (ilegalna ekonomija).[1]

2.1. Čimbenici neslužbenog gospodarstva

Siva se ekonomija najčešće pojavljuje kao rad na crno, utaja poreza ili, pak, zarada iz aktivnosti koje nisu legalne. Raširenost sive ekonomije smanjuje proračunske prihode zemlje i ima negativan utjecaj na kvalitetu javnih usluga, socijalnu sigurnost, učinkovitost ekonomske politike i, u konačnici, na gospodarski rast.[2]

Siva ekonomija ima četiri oblika:[3]

- ilegalno gospodarstvo (proizvodnja i distribucija zakonom nedozvoljenih proizvoda i usluga poput droge, prostitucije, krađe, kriminala i slično),
- neprijavljeno gospodarstvo (djelatnosti kojima se izbjegavaju fiskalna pravila koja se nalaze u poreznim zakonima),
- neregistrirano gospodarstvo (aktivnosti koje nisu, a trebale bi biti prijavljene službenoj statistici) te
- neformalno gospodarstvo (djelatnosti kojima se umanjuju troškovi poduzeća i krše određena pravila).

Ilegalno gospodarstvo obuhvaća dohodak koji je stvoren obavljanjem aktivnosti kojima se krše pravne norme vezane za pravnu legalnost procesa proizvodnje ili razmjene.

[1] Hrvatska enciklopedija, https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56279 (pristup: 15.06.2021.)

[2] Ibid

[3] Švec, M. (2009): Siva ekonomija u Hrvatskoj, Prethodno priopćenje, Financijska teorija i praksa, Vol. 33 No. 4., str. 418., https://hrcak.srce.hr/48594 (pristup: 15.06.2021.)

Sudionici u ilegalnom gospodarstvu bave se aktivnostima koje nisu dozvoljene, a u današnje su vrijeme najznačajnije takve aktivnosti proizvodnja i distribucija zabranjenih tvari, kao što su droga, prostitucija, krijumčarenje duhanskih proizvoda i slično. Vrlo je važna činjenica da se pod ilegalnim gospodarstvom ne podrazumijevaju iste aktivnosti u svim zemljama svijeta.[4]

Neprijavljeno gospodarstvo podrazumijeva sve one ekonomske aktivnosti koje se odvijaju tako da se krše određena fiskalna pravila koja su prikazana u poreznim propisima neke zemlje. Dakle, ovim se neslužbenim gospodarstvom podrazumijeva iznos dohotka koji je trebao biti prijavljen poreznim vlastima, ali nije.

Neregistrirano gospodarstvo obuhvaća sve one ekonomske aktivnosti kojima se ne poštuju pravila koja su definirana za statističko izvješćivanje statističkim uredima. Veliki iznos neregistriranog gospodarstva može narušavati osnovne ekonomske pokazatelje zemlje kao što su zaposlenost, BDP, stope štednje, proizvodnosti i slično.

Neformalno gospodarstvo obuhvaća sve ekonomske aktivnosti koje imaju za cilj izbjegavanje troškova zbog čega one nisu uključene u sustav prava i obveza s područja trgovačkih dozvola, zakona o radu, zakona o financijskom poslovanju i sustava socijalnog osiguranja. Zbirna mjera neformalnog gospodarstva jest dohodak koji je stvoren neformalnim ekonomskim aktivnostima.

Siva se ekonomija pojavljuje u svim zemljama svijeta, a motiv za time je u nerazvijenim zemljama nizak dohodak i loša kvaliteta života. Jedan od sinonima sive ekonomije jest neslužbeno gospodarstvo koje nastaje iz raznih razloga, a zadatak je svake države da omogući pravni, porezni i mirovinski sustav kojim će se poticati pojedinci i poduzeća da ne djeluju u neslužbenom gospodarstvu. Na kretanje sive ekonomije veliki utjecaj imaju i zakonodavna regulativa, administrativne prepreke, kredibilitet pravnih sustava te kvaliteta javnih usluga.

2.2. Razlozi nastanka neslužbenog gospodarstva

Neslužbeno je gospodarstvo iznimno složeni pojam koji može nastati zbog raznih čimbenika. Iako je mnoštvo podjele u literaturi, najčešća je ipak na:[5]

- visinu poreznog opterećenja i vjerojatnost otkrivanja,
- porezni moral i državnu kontrolu,
- uvjete na tržištu rada te

[4] Feige, E., L. (1994): The underground economy and the currency enigma, Supplement to Public Finance/Finances Publiques, 49, str. 119 - 136.

[5] Schneider, F., Williams, C. C. (2013): The Shadow Economy, The Institute of Economic Affairs, London, str. 85.

- strukturne faktore.

2.2.1. Visina poreznog opterećenja i vjerojatnost otkrivanja

U zemljama u kojima se pojavi porezno opterećenje dolazi do velike vjerojatnosti rada u neslužbenom dijelu gospodarstva, tj. povezanost visine tog opterećenja i pojave neslužbenog gospodarstva velika je. Što je razlika između troškova rada u službenom gospodarstvu i dohotka koji preostaje (nakon oporezivanja) veća, veća je mogućnost i da će se smanjiti iznos koji se uplaćuje u državni proračun, a istovremeno i povećati iznos kojim će se povećati vlastiti dohodak. Odluka o neprijavljivanju dohotka ovisna je o visini poreznog opterećenja i vjerojatnosti otkrivanja da je prijavljeni dohodak manji od stvarnog, tj. da nije prijavljen sveukupni dohodak. što je veće porezno opterećenje, veće su i moguća korist i stalnost uključivanju u neslužbeno gospodarstvo.

S druge strane, otkrivanjem porezne evazije povećava se rizik plaćanja kazni i drugih sankcija u slučaju da se ta evazija otkrije. Povećano porezno opterećenje u vezi je s većim udjelom neslužbenog gospodarstva što vrijedi bez obzira koje su zemlje analizirane ili kada je provedena analiza. Ipak, ključna varijabla u ovom području je granična porezna stopa jer, što je ona veća, efekt supstitucije značajniji je i manji je rad u službenom gospodarstvu. Granična porezna stopa puno je značajnija nego prosječna porezna stopa kao motiv ulaska u neslužbeno gospodarstvo. Osim samog poreznog opterećenja, politika poreznih uprava koja nije učinkovita također utječe u velikoj mjeri na neslužbeno gospodarstvo. Porastom broja i složenosti zakonske regulative negativno se utječe na izbor pojedinaca i poduzeća koji sudjeluju u službenoj ekonomiji te se povećava vjerojatnost pojave neslužbenog gospodarstva.

Međutim, nije razina složenosti regulative motiv za ulazak u neslužbeno gospodarstvo, već je motiv slab kapacitet državne uprave u provođenju tih zakona. Zapravo bi državna uprava trebala radije težiti primjeni postojećih zakona, a ne povećanju broja i složenosti zakonske regulative koja se, potom, ne primjenjuje. [6]

Nerijetko u zemljama postoji i tzv. začarani krug između visine poreznog opterećenja i neslužbenog gospodarstva što znači da se porastom neslužbenog gospodarstva smanjuju prihodi sektora države zbog kojih nije moguće pružanje zadovoljavajuće razine javnih usluga.

Zbog smanjenja poreznih prihoda, države su sklone daljnjem povećanju poreznog opterećenja za onaj dio gospodarske aktivnosti koji se odvija u službenom gospodarstvu što opet ima utjecajna povećanje neslužbenog gospodarstva.

[6] Schneider, F., Williams, C. C. (2013): The Shadow Economy, The Institute of Economic Affairs, London, str. 86.

2.2.2. Porezni moral i državna kontrola

Osim poreznog opterećenja kao glavnog čimbenika neslužbenog gospodarstva, vrlo je važan i čimbenik državne kontrole i poreznog morala. Povećana državna kontrola u područjima tržišta rada, tržišta proizvoda i usluga, zaštiti okoliša ili drugim područjima koja su u vezi s gospodarskim aktivnostima, najčešće kao rezultat ima povećanje neslužbenog gospodarstva. Zemlje s višom razinom regulacije gospodarstva imaju višu razinu neslužbenog gospodarstva, a veća razina državne kontrole u neslužbenom sektoru ima negativan učinak na povećanu sklonost aktiviranju u nekim skrivenim aktivnostima. Kvaliteta javne uprave i institucija u nekoj zemlji može u velikoj mjeri doprinijeti smanjenju neslužbenog gospodarstva. Ukoliko državna uprava efikasno primjenjuje propise, povećava se i sklonost pojedinaca da se uključe u službeno ili neslužbeno gospodarstvo. Ukoliko su pojedinci zadovoljni kvalitetom usluga koje dobivaju od javnog sektora i plaćene poreze podrazumijevaju cijenom koju plaćaju za kvalitetu javnih usluga tada će i plaćanje takvih poreza smatrati pravednim i neće biti skloni uključivanju u neslužbeni sektor gospodarstva.[7]

Manja razina poreznog morala u zemlji može nastati kao rezultat nekih drugih čimbenika kao što je subjektivni stav u području poreznog opterećenja ili, pak, smanjivanje razine povjerenja u politiku vlade čime se povećava aktivnost u skrivenom gospodarstvu. Ukoliko ostvaruju kvalitetnu javnu uslugu, porezni su obveznici više skloni poštenom iskazivanju poreza i njegovom plaćanju. [8]

Manja neslužbena ekonomija pojavljuje se u zemljama koje ostvaruju više prihod od poreza ukoliko su se ti prihodi postignuli kombinacijom nižih poreznih stopa, manje složene zakonske regulative i niže razine korupcije.

Slabije razvijene zemlje imaju visoku razinu složenosti regulative, višu razinu korupcije, više efektivne porezne stope u službenom gospodarstvu i visok diskrecijski prostor javne uprave što dovodi do visokog udjela neslužbenog gospodarstva.[9]

[7] Schneider, F., Williams, C. C. (2013): The Shadow Economy, The Institute of Economic Affairs, London, str. 87.

[8] Johnson, S, Kaufmann, D., Shleifer, A. (1997): The Unofficial Economy in Transition, Brookings Papers on Economic Activity, (2): str. 159.

[9] Johnson, S, Kaufmann, D., Shleifer, A. (1997): The Unofficial Economy in Transition, Brookings Papers on Economic Activity, (2): str. 160.

2.2.3. Uvjeti na tržištu rada

Pod uvjetima na tržištu rada podrazumijevaju se složenost zakonske regulative na tržištu rada, visina ukupnih troškova rada te stopa nezaposlenosti. U pojedinim se zemljama nerijetko donose mjere koje se odnose na regulaciju tržišta rada kojima se želi smanjiti stopa nezaposlenosti. Kao jedan on načina ostvarivanja stope nezaposlenosti koristi se manji broj radnih dana ili sati u jednom tjednu.

Naime, ukupna je potražnja za radom zadana, a smanjenjem broja radnih sati želi se ukupan fond radnih sati raspodijeliti na više zaposlenika.

Međutim, u praksi se pokazalo kako se smanjenjem broja sati zaposlenicima zapravo otvorila mogućnost dužeg rada u neslužbenom gospodarstvu iz razloga što ugovori o radu postaju sve više fleksibilni.

Također, prijevremenom mirovinom povećava se sklonost radu u neslužbenom gospodarstvu. U dobu ekspanzije zaposlenicima je lakše zaposliti se i manje se uključuju u neslužbeno gospodarstvo dok je u doba recesije to suprotno.

U doba recesije zaposlenici se suočavaju s manjim dohotkom i potencijalnom nezaposlenošću zbog čega su više skloni zapošljavanju u neslužbenom dijelu gospodarstva.[10]

2.2.4. Strukturni faktori

Strukturni faktori imaju veliki utjecaj na pojavu i, kasnije, veličinu neslužbenog gospodarstva. Naime, poduzeća u djelatnostima trgovine, ugostiteljstva i graditeljstva više su skloni neslužbenom gospodarstvu od ostalih djelatnosti.[11]

Porastom udjela tih djelatnosti, povećava se i udio neslužbenog gospodarstva u zemlji što je slučaj upravi u Republici Hrvatskoj u kojoj prevladavaju takve usluge i značajna je proizvodnja u sustavu tzv. neinkorporiranih poduzeća (obiteljskim poduzećima i obrtima).

[10] Schneider, F., Enste, D. (2000): Shadow Economies: Size, Causes and Consequences, Journal of Economic Literature, (38): str. 73.

[11] Feld, L. P., Schneider, F., (2010): Survey on the Shadow Economy and Undeclared Earnings in OECD Countries, German Economic Review, (11) 2, str. 109.

2.3. Posljedice razvoja neslužbenog gospodarstva

Osim izravnih posljedica razvoja neslužbenog gospodarstva, poput gubitka prihoda od poreza, jednako su važne i one neizravne.

U neizravne se posljedice razvoja neslužbenog gospodarstva ubrajaju:[12]

- iskrivljeni informacijsko-statistički sustav gospodarstva,
- dodatno opterećenje dijela službenog gospodarstva te
- manja raspoloživost usluga javnog sektora.

Iskrivljeni informacijsko-statistički sustav gospodarstva može u velikoj mjeri utjecati na formuliranje odgovarajuće ekonomske politike u zemlji. Za praćenje gospodarstva i vođenje makroekonomske politike, neophodan je kvalitetan informacijsko-statistički sustav. Na osnovi nepotpunih ili pogrešnih podataka može se doći do pogrešnih zaključaka što može imati negativne posljedice u slučaju kada se takvi nepotpuni podaci koriste za formuliranje mjera ekonomske politike.

U slučaju da nisu adekvatno uključeni u sustav službene statistike zemlje, pojava i razvoj neslužbenog gospodarstva mogu rezultirati manje kvalitetnim informacijskim sustavom što može biti štetno za svako gospodarstvo.

Povećanim udjelom neslužbenog gospodarstva izravno se utječe na ostvarivanje manjih državnih prihoda od onih potencijalnih.

S ciljem ostvarivanja željene razine državne potrošnje, porezne će vlasti uobičajeno reagirati na način da gubitke poreza, zbog rasta neslužbenog gospodarstva, kompenziraju povećanim poreznim stopama čime se, pak, ***dodatno opterećuje službeno gospodarstvo***.

U zemljama u kojima je službeno porezno opterećenje više od optimalnog, BDP raste sporije, a prirodna se stopa nezaposlenosti povećava. Porast neslužbenog gospodarstva negativno utječe i na stopu rasta na način da smanjuje ***raspoloživost usluga javnog sektora*** za sve subjekte u gospodarstvu.

Međutim, postoje brojna stajališta da neslužbeno gospodarstvo može doprinijeti razvoju tržišta, povećati izvore financiranja, ojačati poduzetništvo i pozitivno utjecati na institucionalne promjene.[13]

[12] Loayza, N. V. (1996): The Economics of the Informal Sector: A Simple Model and Some Empirical Evidence from Latin America, Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, (45): str. 129.

[13] Loayza, N. V. (1996): The Economics of the Informal Sector: A Simple Model and Some Empirical Evidence from Latin America, Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, (45): str. 130 – 131.

Postoji i pozitivna povezanost između službenog i neslužbenog gospodarstva te ekspanzivna fiskalna politika može podjednako utjecati na oba gospodarstva zemlje.

Također, veliki dio zarade ostvarene u neslužbenom dijelu koristi se upravo u službenom dijelu gospodarstva.

Neslužbeno gospodarstvo pozitivno utječe na potrošnju netrajnih dobara i usluga kao i na kupovinu trajnih potrošnih dobara. Uz pojavu neslužbenog gospodarstva veže se i mogućnost točnih međuvremenskih i međuprostornih usporedbi.

Bez kvalitetne procjene neslužbenog gospodarstva, usporedbe između zemalja mogu upućivati na pogrešne zaključke o relativnoj razini blagostanja. Nerijetko se i visine članarina vežu uz prosječni dohodak po stanovniku te je nerazmjeran i udio u financiranju u slučaju kad je neslužbeni sektor različite veličine u zemljama članicama.

Stoga su informacije iznimno važne za provođenje ekonomskih analiza i za praćenje gospodarstva i vođenje makroekonomske politike zemlje. Na temelju nepotpunih ili pogrešnih podataka može se doći do pogrešnih zaključaka što opet negativno utječe na cjelokupni gospodarski sustav zemlje.

3. MJERENJE VELIČINE SIVE EKONOMIJE NA RAZINI UKUPNOG GOSPODARSTVA U RH

Siva ekonomija može se mjeriti na različite načine, tj. različitim metodama, a optimalna metoda mjerenja za pojedinu zemlju ovisi o specifičnostima njenoga gospodarstva te njenom poreznom i pravnom sustavu.

Prema zajedničkim značajkama, metode se dijele na:[14]

1. izravne metode:
    - ankete i
    - porezna revizija,
2. neizravne metode:
    - razlika porezne statistike i nacionalnih računa,
    - razlika primitaka i izdataka (makropristup),
    - razlika primitaka i izdataka (mikropristup),
    - tržište radne snage,
    - gotovina u optjecaju,
    - metoda transakcija,
    - metoda uporabe podataka o fizičkim inputima te
3. uzročni modeli:
    - potražnja za gotovim novcem i
    - determinante/indikatori.

Svaka je ovih metoda specifična i, na svoj način, zahtjevna, ali budući da ih ima puno, u nastavku će se detaljno obrazložiti samo odabrane metode, i to metoda neusklađenosti nacionalnih računa, mjerenje monetarnim metodama i metodom potrošnje električne energije te mjerenje prilagođenom Eurostat metodom.

[14] Lovrinčević, Ž., Marić, Z., Mikulić, D. (2006): Maastrichtski kriteriji i uključivanje sive ekonomije – slušaj Hrvatske, Izvorni znanstveni članak, Privredna kretanja i ekonomska politika, Vol. 16 No. 106, str. 36, https://hrcak.srce.hr/index.php?id_clanak_jezik=28742&show=clanak (pristup: 17.06.2021.)

3.1. Metoda neusklađenosti nacionalnih računa

Metoda neusklađenosti nacionalnih računa može se primjenjivati samo pod pretpostavkom da ono što je jednoj zemlji (ili ekonomskom subjektu) rashod (izdatak), to je drugoj zemlji (ili ekonomskom subjektu) prihod (primitak).
Cjelokupno se gospodarstvo jedne zemlje može podijeliti u pet sektora:[15]

- nositelje aktivnosti proizvodnje,
- nositelje aktivnosti potrošnje,
- financijske posrednike,
- državu i inozemstvo.

Sektor proizvodnje predstavlja osnovnu aktivnost proizvodnje proizvoda i usluga, a kako bi se to ostvarilo moraju biti angažirani određeni subjekti. Na tržištu tih subjekata određuje se cijena inputa kojom se određuje trošak proizvodnje. Međutim, trošak proizvodnje predstavlja i dohodak onima koji ustupaju proizvodne činitelje, tj. od ukupnog dohotka izdvajaju dio za plaćanje poreza, a ostatak troše ili, pak, štede za budućnost. Porezi koji se plate umanjuju neto raspoloživi dohodak, ali istovremeno čine i prihod državnog sektora koji je raspoloživ za podmirenje potreba društva. Ovdje se radi o kružnom tijeku gospodarstva koji predstavlja vezu svih izdataka i primitaka u gospodarskom sustavu. Kako bi se taj tijek odvijao nesmetano, važno je nesmetano kretanje svih dijelova gospodarstva.

Kružni tijek gospodarstva može se prikazati sljedećom formulom:[16]

$$M^d + C^d + I^d + G^d + E = M^d + M^u + W + Tind. + O$$

Lijevo od znaka jednakosti nalaze se prihodi domaćih proizvođača koje čine izdaci proizvođača za domaće proizvode, izdaci kućanstava za potrošnju domaćih proizvoda na finalnu osobnu i investicijsku potrošnju, izdaci države za potrošnju domaćih proizvoda te izvoza.
Desno od znaka jednakosti nalaze se rashodi proizvodnog sektora, tj. način na koji se ukupna proizvodnja dijeli na međufaznu potrošnju proizvoda i usluga, naknadu subjektima u proizvodnji te poslovni višak.

[15] Madžarević-Šujster, S., Mikulić, D. (2002): Procjena neslužbenoga gospodarstva sustavom nacionalnih računa, Financijska teorija i praksa 26 (1), str. 33., https://hrcak.srce.hr/file/9136 (pristup: 17.06.2021.)
[16] Ibid, str. 34.

Ukoliko se u obje strane doda uvozna komponenta i oduzmu M^d te ukupan uvoz (U), dobiva se sljedeći izraz:[17]

$$\boldsymbol{C + I + G + E - U = W + O + Tind.}$$

Prema tome BDP prema sastavnicama finalne potražnje odgovara BDP-u prema sastavnicama dohotka.

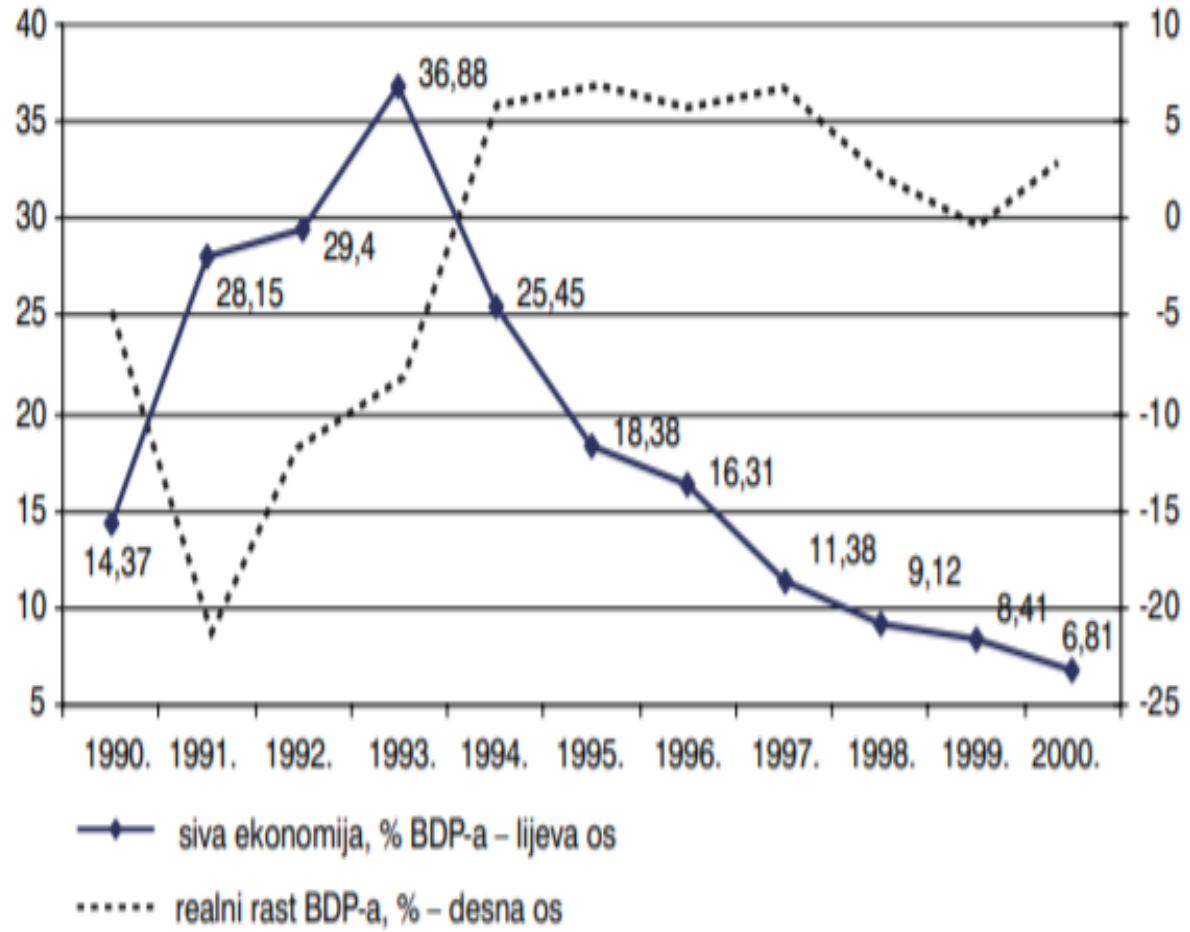
Uobičajeno se u zemljama obračunava viša razina BDP-a prema rashodnom pristupu (zbroj svih kategorija finalne i investicijske potrošnje) nego prema pristupu proizvodnje ili dohotka (zbroj bruto plaće, bruto poslovnog viška i izravnih poreza na proizvodnju). Sukladno tome, pojedinci imaju manje motiva da skriju stvarnu potrošnju nego dohodak u poreznim prijavama. Međutim, svaka ustanova koja se bavi statistikom nastoji smanjiti taj raskorak te, za procjenu sive ekonomije, koristi prve procjene ili početne neusklađenosti, a ne već „sređene podatke". Sve te neusklađenosti i razlike posljedica su postojanja gospodarskih aktivnosti koje nisu prijavljene te svih propusta u statistikama nacionalnih računa.

Postoji minimalno devet različitih metoda mjerenja sive ekonomije, a metoda neusklađenosti daje niže procjene sive ekonomije od ostalih metoda.

Ukoliko se kretanje tih procjena promatra u određenom vremenskom razdoblju, vidljivo je kako ni taj trend nije potpuno postojan u odnosu na ostale metode. Ova se metoda koristi i pod pretpostavkom da u obračun BDP-a nije uključena procjena sive ekonomije i neregistriranog gospodarstva. Ta pretpostavka nije sasvim logična jer se podrazumijeva da se, svakim poboljšanjem statističkih mjerenja, u izračun dodaju i neki neslužbeni, novi gospodarski tijekovi. Iako ima dosta nedostataka, ova metoda ipak doprinosi razumijevanju neregistrirane gospodarske aktivnosti i pruža sliku o njezinu kretanju. Pri tome, treba znati da je ona samo *donja granica* udjela sive ekonomije u registriranom BDP-u zemlje.

Slika 1. prikazuje udjele sive ekonomije u BDP-u Republike Hrvatske u razdoblju od 1990. do 2000. godine.

[17] Madžarević-Šujster, S., Mikulić, D. (2002): Procjena neslužbenoga gospodarstva sustavom nacionalnih računa, Financijska teorija i praksa 26 (1), str. 34., https://hrcak.srce.hr/file/9136 (pristup: 17.06.2021.)

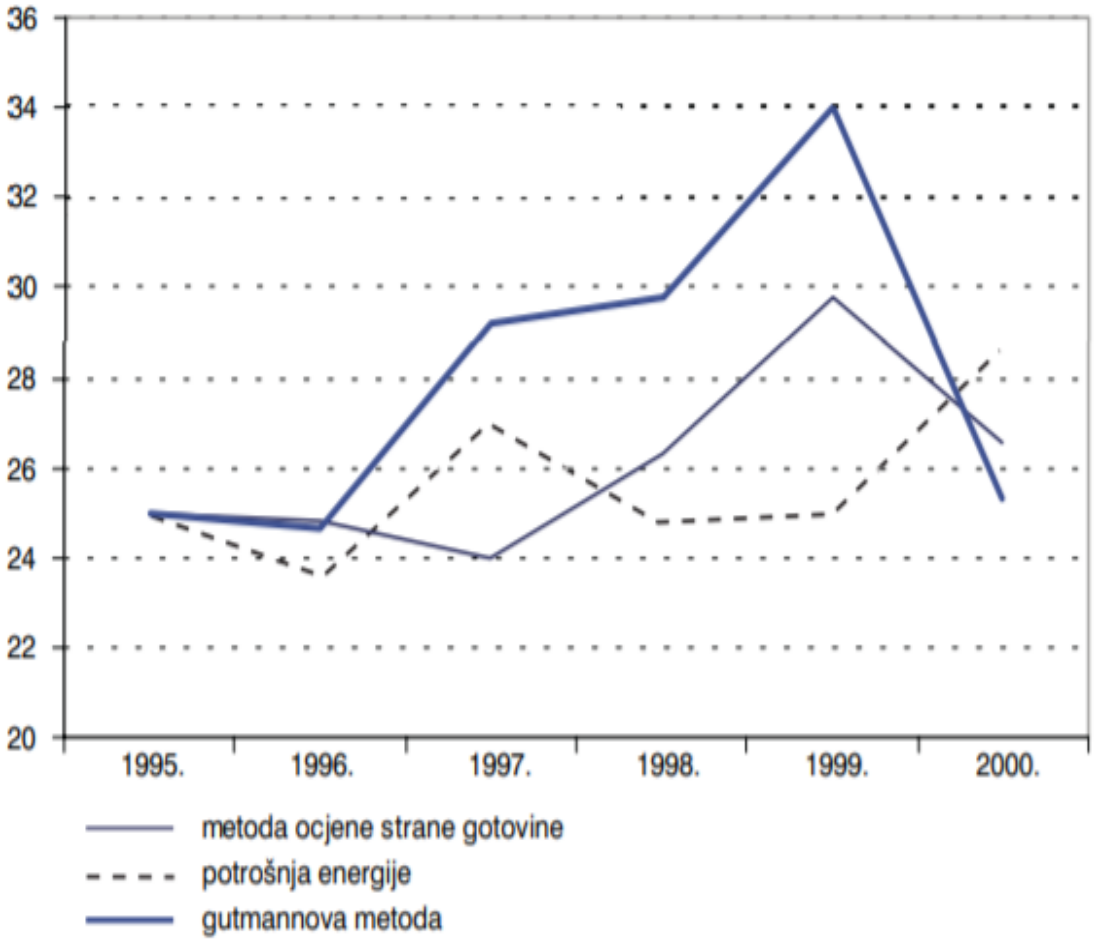
Slika 1. Udio sive ekonomije u BDP-u Republike Hrvatske

Izvor: Madžarević-Šujster, S., Mikulić, D. (2002): Procjena neslužbenoga gospodarstva sustavom nacionalnih računa, Financijska teorija i praksa 26 (1), str. 47., https://hrcak.srce.hr/file/9136 (pristup: 17.06.2021.)

Do 1998. godine koristila se metoda procjene osobne potrošnje na osnovi ponude dobara za osobnu potrošnju, a kasnije se koriste rezultati ankete o potrošnji kućanstava koju provodi Državni zavod za statistiku. Za vrijeme rata i hiperinflacije udio sive ekonomije je veći, a kasnije se taj udio smanjuje jer dolazi do smirivanja. Može se zaključiti i kako postoji negativna povezanost sive ekonomije i BDP-a.

3.2. Mjerenje monetarnim metodama i metodom potrošnje električne energije

Monetarne metode procjene sive ekonomije iznimno su jednostavne i pouzdane, ali s druga strane i upitne zbog pretpostavki na kojima su utemeljene. Naime, ove metode ne pružaju ocjenu apsolutne razine sive ekonomije već ocjenu dinamike te pojave. U Republici je Hrvatskoj prisutan niz problema zbog kojih je primjena monetarnih metoda otežana, a neki su od tih problema kratka vremenska serija i nezadovoljavajuća statistička osnova. Upravo su zbog toga brojni autori pokušali ocijeniti metode ocjene strane gotovine, potrošnje energije te Gutmannove metode i došli su do rezultata prikazanih na Slici 2.

Slika 2. Ocjene sive ekonomije prema monetarnim metodama

Izvor: Šošić, V., Faulend, M. (2002): Dolarizacija i neslužbeno gospodarstvo: slučajni partneri?, Financijska teorija i praksa, 26 (1), str. 77., https://hrcak.srce.hr/5929 (pristup: 18.06.2021.)

Iz ove se slike može zaključiti kako su varijacije u metodama procjene sive ekonomije dosta visoke, ali uvijek se pokazuje trend rasta, tj. prema sve tri metode trend sive ekonomije je uzlazni.

Monetarne su metode jako česte kod procjene veličine sive ekonomije, a karakteristične su po tome što je prikupljanje podataka kod njih iznimno jednostavan proces, jednostavno se izračunavaju, ali su uvjeti za njihovo funkcioniranje iznimno zahtjevni.[18]

Ključna je pretpostavka monetarnih metoda da je brzina optjecaja novca u neslužbenom jednaka brzini optjecaja novca u službenom gospodarstvu. Problem metoda je nemogućnost primjene u tranzicijskim gospodarstvima zbog čega se moraju provesti neke izmjene za primjernu u tim zemljama. Međutim, monetarne su se metode dosta razvile tijekom vremena te se i dalje koriste za procjenu sive ekonomije diljem svijeta.

Metoda potrošnje električne energije utemeljena je na pretpostavci da aktivnosti sive ekonomije, iako nisu prijavljene, moraju koristiti resurse poput električne energije. Veličina sive ekonomije procjenjuje se promatranjem povezanosti potrošnje električne energije i BDP-a. Na većinu ovakvih metoda utječe i proces tranzicije, a na one na koje ne utječe, mogu biti ograničenog opsega. Sukladno tome, pristup potrošnji električne energije u kućanstvima ograničen je na aktivnosti koje troše struju iz kućanstava.[19]

Iako su se podaci o inputima za procjenu sive ekonomije koristili rano, primjena metode potrošnje električne energije razvila se dosta kasno. Za mjerenje ekonomske aktivnosti u nekom gospodarstvu potrošnja električne energije najbolji je fizički pokazatelj.[20]

Porast potrošnje električne energije opisuje kretanje ukupnog BDP-a u zemlji zbog čega se razlika između stope rasta ukupne potrošnje električne energije i zabilježene stope rasta BDP-a (službenog) pripisuju pojavi sive ekonomije.[21]

Tablica 1. prikazuje rezultate mjerenja sive ekonomije metodom inputa u pojedinim zemljama svijeta, uključujući i Republiku Hrvatsku.

[18] Institut za javne financije, Procjenjivanje veličine neopažene ekonomije u Hrvatskoj korištenjem MIMIC pristupa, http://www.ijf.hr/OP/9.pdf (pristup: 19.06.2021.)

[19] Ibid

[20] Lovrinčević, Ž., Marić, Z., Mikulić, D. (2006): Maastrichtski kriteriji i uključivanje sive ekonomije – slučaj Hrvatske, Izvorni znanstveni članak, Privredna kretanja i ekonomska politika, Vol. 16 No. 106, https://hrcak.srce.hr/index.php?id_clanak_jezik=28742&show=clanak (pristup: 17.06.2021.)

[21] Ibid

ZEMLJA	PROSJEK SVIH METODA	METODA INPUTA ELEKTRIČNE ENERGIJE	DYMIMIC	Kaufmann-Kaliberda	Lacko
		1994/1995.	*2000/2001.*	*1995.*	*1998.*
Bugarska	34,5	32,7	36,4	-	34,5
Češka	16,4	14,5	18,4	12,7	19,9
Estonija	29,9	38,5	39,1	13,4	28,7
Hrvatska	**31,3**	**28,5**	**32,4**	**-**	**32,9**
Latvija	42,5	34,8	39,6	54,6	40,8
Litva	28,7	25,2	29,4	27,6	32,5
Mađarska	28,6	28,4	24,4	40,8	20,8
Poljska	17,3	13,9	27,4	14,4	13,4
Rumunjska	16,8	28,3	33,4	23,6	30,0
Slovačka	23,0	15,2	18,3	-	17,0
Slovenija	16,4	23,9	26,7	-	18,4
PROSJEK	**26,0**	**24,8**	**28,4**	**27,3**	**24,9**

Tablica 1. Udio sive ekonomije u BDP-u prema različitim metodama

Izvor: Lovrinčević, Ž., Marić, Z., Mikulić, D. (2006): Maastrichtski kriteriji i uključivanje sive ekonomije – slušaj Hrvatske, Izvorni znanstveni članak, Privredna kretanja i ekonomska politika, Vol. 16 No. 106, https://hrcak.srce.hr/index.php?id_clanak_jezik=28742&show=clanak (pristup: 17.06.2021.)

Iz ove se tablice može vidjeti kako dobiveni rezultati variraju u velikoj mjeri zbog čega se ne smatra zadovoljavajućom za mjerenje sive ekonomije. Jedina je njena prednost raspoloživost skupa podataka o potrošnji električne energije.

3.3. Mjerenje prilagođenom Eurostat metodom

Eurostat je statistički ured Europske unije koji konstantno proučava i pruža razne statističke i podatke o Europi.[22]

Eurostat je osmislio modifikaciju okvira sive ekonomije i izvorno je namijenio zemljama koje su kandidatkinje za ulazak u Europsku uniju.

[22] Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/about/who-we-are (pristup: 20.06.2021.)

Ovu modifikaciju karakterizira dodatan skup aktivnosti koje pripadaju sivoj ekonomiji i bolje razrađena klasifikacija. Siva ekonomija sadržava oblike kao što su proizvodnja za vlastitu završnu uporabu, napojnice, nadnice i plaće u naturi, vrednovanje prilagodbi za neobuhvaćeni dio dohotka, porezi i subvencije na proizvode itd.[23]

Siva se ekonomija može mjeriti metodom Eurostata prilagođenom potrebama zemalja u tranziciji. Uspoređuju se podaci o zaposlenosti iz službenih izvora, ali i podaci o nelegalnim djelatnostima poput prostitucije, trgovine drogom itd. Zapravo se rade analize razlika službeno zabilježenih i očekivanih stopa aktivnosti stanovništva. Metoda Eurostata razlikuje nekoliko oblika djelatnosti unutar sive ekonomije, npr. nezabilježene djelatnosti iz ekonomskih, statističkih razloga ili, pak, one neformalne i nelegalne. Među nezabilježenima iz ekonomskih razloga razlikuju se podizvještavanja, neregistriranja, neprijavljivanja ili „rad na crno".

U Republici je Hrvatskoj glavni razlog sive ekonomije „rad na crno", a slijedi ga podizvještavanje koje ovisi o veličini poreznog opterećenja. U razvijenim zemljama kazne za neprijavljene radnike iznimno su stroge i sustav kontrole učinkovitiji je nego što je to slučaj u Republici Hrvatskoj. Upravo je zbog toga „rad na crno" češći u Republici Hrvatskoj. Navedeno bi se moglo riješiti na način da se uvedu strože kazne u tom području i da se oproste dugovi otpisom potraživanja države što se očekuje u budućnosti.

Razlozi nastanka i razvijanja sive ekonomije u Republici Hrvatskoj su:

- naslijeđena tradicija,
- tranzicija s intenzivnim sektorskim i institucionalnim restrukturiranjem,
- veliki utjecaj države u gospodarstvu, posebice u privatizaciji,
- visoko porezno opterećenje,
- nejasni i neusklađeni zakoni te
- nepostojanje ili nedovoljna organizacija, učinkovitost i suradnja državnih tijela.[24]

Prisutna je očita ambicija države da bude velika i skupa, da investira u gospodarstvo i/ili da ga subvencionira, što sve podržava postojeću i potiče novu korupciju i nezakonito ponašanje.

[23] Institut za javne financije, Procjenjivanje veličine neopažene ekonomije u Hrvatskoj korištenjem MIMIC pristupa, http://www.ijf.hr/OP/9.pdf (pristup: 19.06.2021.)

[24] Lovrinčević, Ž., Marić, Z., Mikulić, D. (2006): Maastrichtski kriteriji i uključivanje sive ekonomije – slušaj Hrvatske, Izvorni znanstveni članak, Privredna kretanja i ekonomska politika, Vol. 16 No. 106, https://hrcak.srce.hr/index.php?id_clanak_jezik=28742&show=clanak (pristup: 19.06.2021.)

4. USPOREDBA SIVE EKONOMIJE SA ZEMLJAMA EU

14. veljače 2013. godine Europski gospodarski i socijalni odbor sastavio je samoinicijativno mišljenje o ***Strategiji protiv sive ekonomije i neprijavljenog rada*** koje je usvojeno 19. prosinca 2013. godine.[25]

4.1. Siva ekonomija u zemljama EU

U navedenom su mišljenju doneseni sljedeći zaključci i preporuke:[26]

- nužnost ponovnog isticanja važnosti suzbijanja sive ekonomije i neprijavljenog rada,
- negativne posljedice sive ekonomije na rast poduzeća i prilike za inovacija i za unaprjeđivanje u području ljudskih potencijala,
- nedovoljna suradnja između nadležnih tijela vlasti,
- nužno suzbijanje nepravilnosti kod zapošljavanja i porezne utaje koja je utemeljena na službenom zapošljavanju radnika,
- nedovoljna usklađenost informacija i podataka te manjak strategija suzbijanja sive ekonomije,
- potrebno korištenje metoda koje se temelje na prikupljanju podataka o radnoj snazi koje bi se jednako provodile u svim državama članicama Europske unije,
- nužnost pokretanja politika suzbijanja sive ekonomije u različitim gospodarskim sektorima i za različite vrste poslova,
- nužna uspostava mreže između europskih, nacionalnih i lokalnih sudionika koji su svjesni problema i koji su sposobni promicati aktivnosti kojima je cilj neprijavljeni rad učiniti neisplativim i nepovoljnim (uvođenjem kazni),
- osnivanje tijela za praćenje sive ekonomije te
- primjena društvene odgovornosti poduzeća na treće zemlje čime bi se spriječilo zapošljavanje maloljetnih osoba.

Europska unija se zalaže za suzbijanje sive ekonomije i neprijavljenog rada na sljedeće načine:

[25] EUR-lex, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:52013IE2138 (pristup: 20.06.2021.)

[26] Ibid

- uključuje države članice Europske unije da promiču službeno zapošljavanje te suzbiju neprijavljen, neregularan ili neformalan rad,
- nastoji spriječiti sivu ekonomiju jer ona utječe na ispravno funkcioniranje aktivnosti i kvalitetu radne snage te ometa gospodarske i proračunske politike koje su usmjerene na rast (negativne učinke dodatno otežava i utjecaj gospodarske krize jer se smanjuje broj radnih mjesta i prilika za zapošljavanje),
- posvećuje veliku pažnju legalnom doseljavanju u Europsku uniju te dostojanstvenim radnim uvjetima u trećim zemljama,
- povećanje suradnje tijela vlasti u državama članicama i širenje uspješne prakse među njima,
- udruženja poslodavaca i sindikata u postupcima odlučivanja jer se time definiraju pravila tržišta rada,
- provođenje strategije suzbijanja sive ekonomije koja je utemeljena na uključivanje u tržište formalnog rada, ispravna porezna opterećenja, rješavanja problema ilegalnih doseljenika i reguliranja novih oblika zapošljavanja,
- provođenje poticaja za reguliranje zapošljavanja, smanjenje obveza kod osnivanja novih poduzeća, usmjeravanje pažnje na slabije plaćene zaposlenike, promicanje kampanja za poduzeća i zaposlenike te uspostava učinkovitog sustava kontrole i nadzora te potrebnih sankcija.

Siva je ekonomija veliki problem u zemljama Europske unije, a za njenu „legalizaciju" potrebno je, s jedne strane, pojednostavniti porezni sustav kako bi se smanjio broj izuzeća koje stvaraju prilike za bijeg u tzv. sive porezne zone, a s druge strane one koji su dokazano uhvaćeni u poslovanju u sivoj zoni treba brzo i drastično kažnjavati kako bi se poslala poruka da se takva ponašanja neće tolerirati. Točnije, potrebno je uvesti nove reforme u porezni sustav, i to na način da se smanji ukupno porezno opterećenje i proširi porezna osnovica. Također, potrebno je da državna uprava bude dovoljno sposobna da može prepoznati pojavu sive ekonomije.[27]

U Hrvatskoj gospodarskoj komori mišljenja su kako je smanjenje uloge sive ekonomije iznimno važno, a može se postići kombinacijom poticajnih i represivnih mjera. Pri tome su učinkovitije

[27] tportal, https://www.tportal.hr/biznis/clanak/siva-ekonomija-u-hrvatskoj-toliko-je-nabujala-da-nitko-zapravo-ne-zna-koliko-se-novca-zamraci-foto-20190813 (pristup: 21.06.2021)

mjere kojima se smanjuje mogućnost za prijevare što se može postići izgradnjom poticajnog poslovnog okruženja koji će imati nisko porezno opterećenje te efikasnom regulativom.

4.2. Eurostatov program

Eurostatov je sastavio tzv. *Exhaustiveness* program za sivu ekonomiju u zemljama Europske unije tako što je 1996. godine započeo s radom na unapređivanju konzistentnosti, pouzdanosti i obuhvata nacionalnih računa tadašnjih zemalja kandidata, a današnjih članica Europske unije. U tim je zemljama poduzeto mnogo projekata s ciljem postizanja usklađenosti sustava nacionalnih računa s metodologijom ESA 1995[28].

Osim postizanja usklađenosti, primarni motiv tog programa bio je uključivanje sive ekonomije u službeni BDP čime se uvelike mijenjaju obveze i potraživanja novih zemalja članica Europske unije u smislu financiranja europskih fondova, i to na način da obveze novih članica prema Europskoj uniji rastu, a potraživanja padaju.

Na području prilagodbi obuhvata nacionalnih računa zemalja poduzeta su dva projekta, i to prvi u razdoblju od 1998. do 2000., a drugi u razdoblju od 2002. do 2003. godine. Prvim se je projektom definirala metodologija i standardne tablice za tzv. tablični pristup (engl. *Tabular Approach*) zemalja kandidata, a drugim je projektom definirani tablični pristup detaljnije razrađen.[29]

Prema ovome programu dobiveni su rezultati procjene sive ekonomije u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 1998. do 2002. godine.

Ukupna veličina sive ekonomije u Republici Hrvatskoj prikazana je u dvije varijante. Prva varijanta predstavlja zbroj pojedinačnih oblika sive ekonomije prema pristupu Eurostata (N1-N7). Zbog primijenjenih konzervativnih pretpostavki, dobivene se rezultate može smatrati donjom granicom veličine sive ekonomije koju će Republika Hrvatska kasnije uvrstiti u službeni BDP. Druga varijanta sadržava rezultate dobivene drugim metodama (metodom inputa

[28] *ESA 1995 je Europski sustav nacionalnih i regionalnih računa koji definira računovodstvena pravila koja se moraju uvesti kako bi se gospodarstva država članica Europske unije mogla opisati na pouzdan i usporediv način*. Prema: Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/ca-15-96-001, (pristup: 21.06.2021.)

[29] Lovrinčević, Ž., Marić, Z., Mikulić, D. (2006): Maastrichtski kriteriji i uključivanje sive ekonomije – slušaj Hrvatske, Izvorni znanstveni članak, Privredna kretanja i ekonomska politika, Vol. 16 No. 106, https://hrcak.srce.hr/index.php?id_clanak_jezik=28742&show=clanak (pristup: 19.06.2021.)

i DYMIMIC metode) te prosječnog odstupanja rezultata drugih metoda i Eurostatove metode čime se ocjenjuje gornja granica veličine sive ekonomije u Republici Hrvatskoj.

Tijekom 2005. godine započeo je proces procjene sive ekonomije u Republici Hrvatskoj prema metodologiji Eurostata.

Procjena sive ekonomije prema ovom pristupu u Republici Hrvatskoj utemeljena je na:[30]

- metodi inputa radne snage,
- rezultatima porezne revizije,
- usporedbi pokazatelja bruto proizvodnje,
- intermedijarne potrošnje i dodane vrijednosti za različite grupe poduzetnika (ovisno o veličini i djelatnosti),
- procjeni stručnjaka za dohodak od ilegalnih aktivnosti te
- usklađivanju metodologije obračuna imputirane stambene rente s preporukama Eurostata.

Posebno je napravljena procjena pojedinih oblika sive ekonomije (N1-N7) čijim se zbrojem dobije podatak o ukupnoj veličini sive ekonomije, tj. do procjene ukupnog neslužbenog gospodarstva Republike Hrvatske.

Poseban problem sive ekonomije u zemljama Europske unije je umiješanost države u privatizaciju, zbog:[31]

- količine socijalnog kapitala koji je uključen u privatizaciju,
- nemogućnosti mjerenja sive ekonomije u privatizaciji,
- stava da je revizija i nadzor privatizacije više političko nego ekonomsko pitanje te
- manjak transparentnosti u regulativi i koncentraciji moći državnih dužnosnika (što uvjetuje nedostatak ili nedovoljnu odgovornost prema javnosti).

[30] Lovrinčević, Ž., Marić, Z., Mikulić, D. (2006): Maastrichtski kriteriji i uključivanje sive ekonomije – slušaj Hrvatske, Izvorni znanstveni članak, Privredna kretanja i ekonomska politika, Vol. 16 No. 106, https://hrcak.srce.hr/index.php?id_clanak_jezik=28742&show=clanak (pristup: 19.06.2021.)

[31] Ibid

5. NUŽNE MJERE ZA SMANJENJE SIVE EKONOMIJE

Siva je ekonomija prisutna u svim svjetskim ekonomijama, u nekima je manja i pokrivena određenim propisima, a u nekima je veća i nije regulirana. Republika je Hrvatska raznim strategijama i zakonima stvorila dovoljan pravni okvir za suzbijanje sive ekonomije. Sivu ekonomiju ne bi trebalo ograničavati restrikcijama, kažnjavanjem i zatvaranjem firmi već ju stimulativnim metodama uvesti u regularni tijek i sveobuhvatno stvaralaštvo.[32]

Sive ekonomije će vrlo vjerojatno uvijek biti, ali cilj svake zemlje trebao bi biti njeno smanjenje, što se može ostvariti reformom poreznog sistema i poticanjem zaposlenosti.

5.1. Reforma poreznog sistema

U Republici je Hrvatskoj porezno opterećenje vrlo visoko u odnosu na ostale zemlje. Naime, RH obilježavaju sljedeće činjenice:[33]

- preveliki broj olakšica, oslobođenja te izuzeća čiji je efekt upitan,
- porezna nestabilnost koja je izazvana čestim izmjenama poreznih propisa, nejasnim i nedosljednim zakonskim odredbama te nedovoljnim poznavanjem poreznog sistema,
- visoka administrativna opterećenost Porezne uprave koja za posljedicu ima neadekvatan servis poduzetnicima i građanima te neujednačeno i nedorečeno postupanje poreznih vlasti te
- porezna nesigurnost.

Stoga se mora provesti reforma poreznog sistema koja ima sljedeće ciljeve:[34]

- smanjenje ukupnog poreznog opterećenja,
- poticanje konkurentnosti gospodarstva,
- izgradnju socijalno pravednijeg poreznog sustava,

[32] Lovrinčević, Ž., Marić, Z., Mikulić, D. (2006): Maastrichtski kriteriji i uključivanje sive ekonomije – slušaj Hrvatske, Izvorni znanstveni članak, Privredna kretanja i ekonomska politika, Vol. 16 No. 106, https://hrcak.srce.hr/index.php?id_clanak_jezik=28742&show=clanak (pristup: 19.06.2021.)

[33] Marić, Z., Ministarstvo financija – Reforma poreznog sustava, https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/2016/1%20sjednica%2014%20Vlade/1%20-%2010.pdf (pristup: 22.06.2021.)

[34] Ibid

- stabilan, održiv i jednostavan porezni sistem koji podrazumijeva:
  - širenje porezne osnovice,
  - suzbijanje sive ekonomije i
  - ukidanje nekonkurentnih poreznih rashoda (izuzeća, olakšica i oslobođenja koji moraju imati točno određenu svrhu, biti pravilno i ciljano odabrani, utemeljeni na realnim potrebama te usklađeni s ekonomskim i socijalnim ciljevima,
- pojednostavljenje i pojeftinjenje porezne administracije,
- pružanje veće pravne sigurnosti poreznim obveznicima (što se može postići stabilnijim poreznim propisima i promjenom uloge Porezne uprave).

Reformu je nužno provesti u područjima:[35]

- poreza na dobit,
- poreza na dohodak,
- doprinosa,
- poreza na dodanu vrijednost,
- poreza na promet nekretnina,
- trošarina i
- lokalnih poreza.

U području ***poreza na dobit*** bi trebalo smanjiti poreznu stopu za sve porezne obveznike te ukinuti olakšice za reinvestiranu dobit, obrazovanje te izobrazbu. Također, trebalo bi se uvesti povećanje priznavanja porezno priznatih rashoda troškova reprezentacije, priznavanje vrijednosnog usklađenja te poreznog rashoda za nenaplaćena potraživanja. Tim bi se reformama administrativno i financijsko rasteretili poduzetnici, konkurentnost bi bila jača u odnosu na okruženje, a time bi jačala i pravna sigurnost zemlje te bi se stvorili temelji za veća ulaganja.
U području ***poreza na dohodak*** trebalo bi smanjiti stopu poreza na dohodak čime bi se ujednačio i podignuo osnovni osobni odbitak za sve obveznike, podignuo osobni odbitak za djecu i druge uzdržavane članove te bi se ujednačila sva prava i neoporezivi izdaci u odnosu prema neto minimalnoj plaći.[36]

[35] Marić, Z., Ministarstvo financija – Reforma poreznog sustava, https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/2016/1%20sjednica%2014%20Vlade/1%20-%2010.pdf (pristup: 22.06.2021.)

[36] Ibid

S provedenom reformom bi se rasteretile plaće kroz podizanje osnovnog osobnog odbitka, odbitka za djecu i uzdržavane članove, proširili razredi i snizila najviša stopa poreza na dohodak.

U području ***doprinosa*** trebalo bi smanjiti razliku između minimalne plaće i najniže osnovice, ukinuti iznimke od obveze plaćanja doprinosa te smanjiti obveze doprinosa za sve povremene i druge djelatnosti kako bi se stimuliralo i olakšalo poslovanje.

U području ***poreza na dodanu vrijednost*** treba smanjiti regresivnost tog poreza kroz redefiniranje sniženih stopa na dobra i usluge koje u najvećem dijelu koriste svi građani Republike Hrvatske. Također, treba prebaciti dio poreznog opterećenja s rezidenata na nerezidente.

U području ***poreza na promet nekretnina*** treba „oživjeti" tržište nekretnina na način da se pojednostave postupci oporezivanja i smanji porezni teret. Navedeno se može postići smanjivanjem stope poreza na promet nekretnina, ukidanjem oslobođenja od plaćanja poreza na promet nekretnina zbog izjednačavanja poreznog tretmana građana, bez obzira na vrstu nekretnine u prometu, pojednostavljenjem cjelokupne procedure te utvrđivanjem porezne obveze bez potrebe prijave od strane građana.

U području trošarina treba uvesti administrativna pojednostavljenja koja podrazumijevaju ukidanje obveze podnošenja godišnjeg obrasca za obračun trošarine za male proizvođače jakog alkoholnog pića, olakšavanje otpreme vina malih vinara u druge države članice, ukidanje popisa zaliha cigareta ako je iznos razlike trošarine manji od 75 kuna te ukidanje obveze označavanja alkohola i alkoholnih pića posebnom (evidencijskom) markicom.

U području ***lokalnih poreza*** podrazumijevaju se:[37]

- županijski porezi (porezi na cestovna motorna vozila, porezi na plovila, porezi na nasljedstva i darove te porezi na automate za zabavne igre) i
- gradski ili općinski porezi (prirez, porez na potrošnju, porez na kuće za odmor, porez na tvrtku, porez na korištenje javnih površina i jednostavni porez na nekretnine).

Njihove bi stope trebalo umanjiti ili, pak, skroz ukinuti čime bi se postigla bolje porezna efikasnost i veće zadovoljstvo svih koji su opterećeni tim porezima.

[37] Marić, Z., Ministarstvo financija – Reforma poreznog sustava, https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/2016/1%20sjednica%2014%20Vlade/1%20-%2010.pdf (pristup: 22.06.2021.)

5.2. Poticanje zaposlenosti

Sljedeća je važna stavka u smanjivanju sive ekonomije poticanje zaposlenosti. Naime, ako se promotri stanje na tržištu rada Republike Hrvatske u bližoj prošlosti, može se opisati na sljedeći način:[38]

- tijekom 1980-ih godina došlo je do pada proizvodnosti te je od 1987. godine započelo smanjivanje potražnje za radom i zaposlenosti,
- 1990-ih godina dolazi do ratnih razaranja, problema privatizacije, povećanog rizika, smanjene mogućnosti financiranja te pada investicija što dovodi do naglog smanjenja potražnje za radom i velikog pada zaposlenosti u kratkom roku,
- od 2001. godine dolazi do značajnijeg i trajnijeg rasta potražnje za radom, većih investicija i rasta proizvodnosti što dovodi do povećanja zaposlenosti, a
- globalna svjetska kriza na kraju desetljeća ponovno pogoršava situaciju.

Trenutno je Republika Hrvatska obilježena sljedećim karakteristikama:[39]

- iznimno niska stopa ekonomske aktivnosti stanovništva,
- iznimno visoka stopa nezaposlenosti,
- problem dugotrajne nezaposlenosti te
- visoka strukturna neusklađenost ponude i potražnje za radom.

U Republici su Hrvatskoj izraženi i problemi neusklađenosti sustava obrazovanja s potrebama tržišta rada te nedovoljno adekvatnih mjera zapošljavanja. Zbog tih loših utjecaja i nepovoljne gospodarske situacije dolazi do zatvaranja sve većeg broja radnih mjesta u Republici Hrvatskoj, a nova radna mjesta ne otvaraju se u dovoljnoj količini kako bi kompenzirali zatvorena radna mjesta. Osim toga, poslodavci sve više zapošljavaju ilegalno, tj. „na crno“. Budući da je „rada na crno“ bilo sve više, tijekom 2020. godine su Inspektori rada Državnog inspektorata obavili 8.101 inspekcijski nadzor primjene propisa u području radnih odnosa.[40] Pri tome su privremeno zabranili obavljanje djelatnosti kod 168 poslodavaca kod kojih su zatekli radnike u nezakonitom radu, odnosno u „radu na crno“. Ukupno su zatekli 730 stranih i domaćih radnika „na crno“.[41]

[38] Čavrak, V. (2011): Gospodarstvo Hrvatske, Politička kultura, Zagreb, str. 129.

[39] Obadić, A. (2008): Ocjena stanja hrvatskog tržišta rada i njegova mobilnost, Ekonomski fakultet Zagreb, Međunarodna konferencija, Zbornik radova iz područja gospodarstva i društva, Zagreb, str. 6.

[40] Faktograf, https://faktograf.hr/2021/02/26/hrvatski-plan-rad-na-crno/ (pristup: 23.06.2021.)

[41] Ibid

U inspekcijskim nadzorima u tvrtkama u Republici Hrvatskoj utvrđeno je da je kod poslodavaca radilo 498 radnika „na obavljanju posla koji s obzirom na narav i vrstu rada te ovlasti poslodavca ima obilježje posla za koji se zasniva radni odnos, a koje poslodavci nisu prijavili na obvezno mirovinsko osiguranje prije početka rada, s prvim danom početka rada ili na odgovarajuće radno vrijeme“.[42] Otkriveno je i 232 stranih ljudi koji su radili protivno odredbama Zakona o strancima kojima je utvrđena obveza ishođenja dozvole za boravak i rad ili potvrde o prijavi rada. Svaki četvrti poslodavac kod kojega su inspektori zatekli neprijavljene radnike te im je usmenim rješenjem u zapisniku privremeno zabranjeno obavljanje djelatnosti, tu je kaznu i otkupio. U Republici je Hrvatskoj određeno kako se kod poslodavca kod kojega se zatekne radnik „na crno“, zabranjuje rad na mjesec dana. Međutim, ukoliko poslodavac otkloni nedostatke u poslovanju, tj. obavi urednu prijavu radnika i plati novčanu kaznu, s poslovanjem može nastaviti čim dokaze preda inspektorima. Novčana kazna je 20 tisuća po domaćem radniku za kojeg je utvrđen nezakoniti rad i 30 tisuća kuna po zatečenom stranom radniku u sivoj zoni rada.

Zbog svih pronađenih prekršaja u ovom području, uvela se mjera zabrane rada na mjesec dana i novčani otkup kazne, ali to će biti samo dio sankcija u budućnosti. Naime, svi poslodavci koji počine prekršaj, bit će dužni platiti kaznu, a zabrana djelatnosti uvest će se samo ako poslodavac ponovi navedeni prekršaj. Nastoji se da se do kraja 2022. godine prošire ovlasti Državnog inspektorata i Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje (HZMO) „u pogledu retroaktivne prijave osiguranja“, a s ciljem sprječavanja rada na crno. Sukladno tome, Vlada Republike Hrvatske usvojila je *Nacionalni program za suzbijanje neprijavljenog rada za razdoblje od 2021. do 2024. godine*. Ovaj program ima za cilj osiguravanje radnog pravno statusnog položaja radnika te osiguravanje socijalne sigurnosti neprijavljenih radnika, neovisno o volji poslodavca da istog prijavi u sustave obaveznih osiguranja. Ukoliko se utvrdi da poslodavac ima neprijavljenog zaposlenika, nadležni inspektor će naložiti poslodavcu da ga prijavi u roku od tri dana prijavi radnika te da plati novčanu kaznu po svakom zatečenom neprijavljenom radniku, ali bez mjere zabrane obavljanja djelatnosti. [43]

[42] Faktograf, https://faktograf.hr/2021/02/26/hrvatski-plan-rad-na-crno/ (pristup: 23.06.2021.)

[43] Ibid

Zabrana obavljanja djelatnosti na mjesec dana izreći će se ako poslodavac i treći put bude uhvaćen u nezakonitom zapošljavanju, ali i ta se zabrana ukida ako poslodavac u roku od tri dana dostavi dokaz da je platio kaznu i radnika uredno prijavio. Ukoliko poslodavac ne prijavi radnika prema roku koji mu je naložen inspekcijskim nadzorom, prijave će provesti Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje i Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje. Porezna uprava će, pak, donijeti „rješenje po službenoj dužnosti o obaveznim javnopravnim davanjima za razdoblje od utvrđenog dana početka rada odnosno tri/šest mjeseci retroaktivno". Obračuni o obveznim davanjima (porezi i prirezi na dohodak) odredit će se prema prosječnoj bruto plaći u djelatnosti u kojoj je radnik zatečen u radu na crno. [44]

Također, planira se uvesti i registar dobrih i loših poslodavaca koji će ukazivati na poslodavce kod kojih je utvrđen neprijavljeni rad („crni poslodavci"), ali i lista „bijelih poslodavaca", tj. poslodavaca kod kojih nije utvrđeno kršenje prava iz radnog odnosa, što će biti javno objavljeno.

Jedna od mjera borbe protiv neprijavljenog rada je i uvođenje nadzora nad primjenom kolektivnih ugovora s proširenom primjenom kada je riječ o isplati minimalne plaće. Republika Hrvatska trenutno ima samo jedan potpisani kolektivni ugovor koji je, odlukom ministra zaduženog za rad, proširen na cijelu djelatnost, a riječ je kolektivnom ugovoru za graditeljstvo (jer je to djelatnost s najviše otkrivenog rada na crno). Prošireni kolektivni ugovor označava da se, na zahtjev svih potpisnika tog ugovora njegova primjena proširi na sve poslodavce u određenoj grani djelatnosti bez obzira jesu li oni članovi udruge poslodavaca koja je dokument potpisala ili ne. Time bi se postiglo da svi obrtnici i tvrtke koji posluju u određenim sektorima poštuju i, na svoje radnike, primjenjuju odredbe kolektivnih ugovora dogovorenih i potpisanih i dogovorenih između sindikata i granskih udruga poslodavaca. U konačnici, sveobuhvatnom kontrolom propisanih najnižih iznosa minimalnih plaća koje vrijede na čitavom teritoriju Republike Hrvatske i za sve poslodavce na koje se tako propisani iznosi odnose doprinijet će se povećanju i ujednačavanju standarda radnika i njihovim boljim radnim uvjetima. Kao posljedica će se javiti i sprječavanje emigracije kvalitetne i stručne radne snage, tj. doprinijeti rješavanju problema negativnih demografskih trendova. [45]

[44] Faktograf, https://faktograf.hr/2021/02/26/hrvatski-plan-rad-na-crno/ (pristup: 23.06.2021.)

[45] Ibid

6. ZAKLJUČAK

Siva ekonomija predstavlja iznimno širok pojam i obuhvaća sve ekonomske aktivnosti koje pridonose stvaranju bruto domaćega proizvoda (BDP-a), ali koje nisu službeno registrirane jer se obavljaju izvan pravne regulative (neformalna ekonomija) ili protivno propisima (ilegalna ekonomija). Siva se ekonomija najčešće pojavljuje kao rad na crno, utaja poreza ili, pak, zarada iz aktivnosti koje nisu legalne. Raširenost sive ekonomije smanjuje proračunske prihode zemlje i ima negativan utjecaj na kvalitetu javnih usluga, socijalnu sigurnost, učinkovitost ekonomske politike i, u konačnici, na gospodarski rast. Neslužbeno gospodarstvo može nastati zbog raznih čimbenika, a najčešće zbog visine poreznog opterećenja i vjerojatnost otkrivanja, poreznog morala i državne kontrole, uvjeta na tržištu rada te raznih strukturnih faktora. Posljedica razvoja neslužbenog gospodarstva ima mnogo, a bez kvalitetne procjene neslužbenog gospodarstva, usporedbe između zemalja mogu upućivati na pogrešne zaključke o relativnoj razini blagostanja. Stoga su informacije iznimno važne za provođenje ekonomskih analiza i za praćenje gospodarstva i vođenje makroekonomske politike zemlje. Na temelju nepotpunih ili pogrešnih podataka može se doći do pogrešnih zaključaka što opet negativno utječe na cjelokupni gospodarski sustav zemlje. Siva ekonomija može se mjeriti na različite načine, tj. različitim metodama, a optimalna metoda mjerenja za pojedinu zemlju ovisi o specifičnostima njenoga gospodarstva te njenom poreznom i pravnom sustavu. Republika je Hrvatska raznim strategijama i zakonima stvorila dovoljan pravni okvir za suzbijanje sive ekonomije. Sivu ekonomiju ne bi trebalo ograničavati restrikcijama, kažnjavanjem i zatvaranjem firmi već ju stimulativnim metodama uvesti u regularni tijek i sveobuhvatno stvaralaštvo.

Iz ovoga se završnoga rada može zaključiti kako će sive ekonomije vrlo vjerojatno uvijek biti, ali bi cilj svake zemlje trebao biti njeno smanjenje, što se može ostvariti reformom poreznog sistema i poticanjem zaposlenosti. Potrebno je uvesti određene zakonske regulative i sankcije za svako otkrivanje sive ekonomije u zemlji. Iako to do sada još uvijek, posebice u Republici Hrvatskoj, nije dovoljno efikasno, predviđanja i očekivanja za budućnost su velika.

LITERATURA

1. Čavrak, V. (2011): Gospodarstvo Hrvatske, Politička kultura, Zagreb
2. Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/about/who-we-are (pristup: 20.06.2021.)
3. Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/ca-15-96-001 (pristup: 21.06.2021.)
4. EUR-lex, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:52013IE2138 (pristup: 20.06.2021.)
5. Faktograf, https://faktograf.hr/2021/02/26/hrvatski-plan-rad-na-crno/ (pristup: 23.06.2021.)
6. Feige, E., L. (1994): The underground economy and the currency enigma, Supplement to Public Finance/Finances Publiques, 49.
7. Feld, L. P., Schneider, F., (2010): Survey on the Shadow Economy and Undeclared Earnings in OECD Countries, German Economic Review, (11) 2
8. Hrvatska enciklopedija, https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56279 (pristup: 15.06.2021.)
9. Institut za javne financije, Procjenjivanje veličine neopažene ekonomije u Hrvatskoj korištenjem MIMIC pristupa, http://www.ijf.hr/OP/9.pdf (pristup: 19.06.2021.)
10. Johnson, S, Kaufmann, D., Shleifer, A. (1997): The Unofficial Economy in Transition, Brookings Papers on Economic Activity, (2)
11. Loayza, N. V. (1996): The Economics of the Informal Sector: A Simple Model and Some Empirical Evidence from Latin America, Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, (45)
12. Lovrinčević, Ž., Marić, Z., Mikulić, D. (2006): Maastrichtski kriteriji i uključivanje sive ekonomije – slušaj Hrvatske, Izvorni znanstveni članak, Privredna kretanja i ekonomska politika, Vol. 16 No. 106, https://hrcak.srce.hr/index.php?id_clanak_jezik=28742&show=clanak (pristup: 17.06.2021.)
13. Madžarević-Šujster, S., Mikulić, D. (2002): Procjena neslužbenoga gospodarstva sustavom nacionalnih računa, Financijska teorija i praksa 26 (1), https://hrcak.srce.hr/file/9136 (pristup: 17.06.2021.)

14. Marić, Z., Ministarstvo financija – Reforma poreznog sustava, https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/2016/1%20sjednica%2014%20Vlade/1%20-%2010.pdf (pristup: 22.06.2021.)
15. Obadić, A. (2008): Ocjena stanja hrvatskog tržišta rada i njegova mobilnost, Ekonomski fakultet Zagreb, Međunarodna konferencija, Zbornik radova iz područja gospodarstva i društva, Zagreb
16. Schneider, F., Williams, C. C. (2013): The Shadow Economy, The Institute of Economic Affairs, London
17. Schneider, F., Enste, D. (2000): Shadow Economies: Size, Causes and Consequences, Journal of Economic Literature, (38)
18. Šošić, V., Faulend, M. (2002): Dolarizacija i neslužbeno gospodarstvo: slučajni partneri?, Financijska teorija i praksa, 26 (1), https://hrcak.srce.hr/5929 (pristup: 18.06.2021.)
19. Švec, M. (2009): Siva ekonomija u Hrvatskoj, Prethodno priopćenje, Financijska teorija i praksa, Vol. 33 No. 4., https://hrcak.srce.hr/48594 (pristup: 15.06.2021.)
20. tportal, https://www.tportal.hr/biznis/clanak/siva-ekonomija-u-hrvatskoj-toliko-je-nabujala-da-nitko-zapravo-ne-zna-koliko-se-novca-zamraci-foto-20190813 (pristup: 21.06.2021)

POPIS SLIKA

Slika 1. Udio sive ekonomije u BDP-u Republike Hrvatske 12
Slika 2. Ocjene sive ekonomije prema monetarnim metodama 13

POPIS TABLICA

Tablica 1. Udio sive ekonomije u BDP-u prema različitim metodama..... 15

SAŽETAK

Neslužbeno gospodarstvo (poznatije kao siva ekonomija) vrlo je širok pojam zbog čega se definira na mnogo načina. Međutim, prema svakoj definiciji siva ekonomija obuhvaća sve ekonomske aktivnosti zemlje koje pridonose stvaranju BDP-a, ali koje nisu službeno registrirane jer se obavljaju izvan pravne regulative ili protivno propisima. Mnogobrojni su uzroci nastanka neslužbenog gospodarstva, kao i posljedice koje uzrokuje. Budući da se ne može u potpunosti suzbiti, cilj svake zemlje trebao bi biti smanjenje sive ekonomije na što je moguće manju razinu. Kako bi to postigla, svaka zemlja treba provoditi određene mjere i uistinu ih se pridržavati (bez iznimaka). Iako do sada stanje u području smanjivanja sive ekonomije nije baš idealno (pogotovo u Republici Hrvatskoj), nada za budućnost je velika.
U ovome je radu pojašnjena siva ekonomija s posljedicama koje nosi kao i načinima mjerenja te mjerama za njeno smanjivanje. Budući da je slučajeva sive ekonomije sve više, ova je tema uistinu vrlo važna za sve zemlje, a posebno za Republiku Hrvatsku u kojoj stanje nije nimalo poželjno.

Ključne riječi: neslužbeno gospodarstvo, siva ekonomija, Republika Hrvatska

SUMMARY

The informal economy (better known as the gray economy) is a very broad term and because of that it is defined at many ways. However, according to each definition, the gray economy encompasses all economic activities of a country that contribute to the creation of GDP, but which are not officially registered because they are performed outside the legal regulations or contrary to regulations. There are many causes of the emergence of the informal economy, as well as the consequences it causes. Since it cannot be completely suppressed, the goal of every country should be to reduce the gray economy to as small a level as possible. To achieve this, each country needs to implement certain measures and truly adhere to them (without exceptions). Although, until now, the situation in the field of reducing the gray economy is not very ideal (especially in the Republic of Croatia), the hope for the future is great.

This final paper explains the gray economy with its consequences as well as methods of measurement and measures to reduce it. Since there are more and more cases of the gray economy, this topic is really very important for all countries, and especially for the Republic of Croatia, where the situation is not at all desirable.

Keywords: informal economy, gray economy, the Republic of Croatia